

Nicolae TURTUREANU

20 DE PRIVIRI ÎN URMĂ. FĂRĂ MÎNIE

1. În 1989 „m-am visat”, de mai multe ori, în compania... Ceaușeștilor. În aceste vise recurente „se făcea că” eram invitat la mese sau la recepții oficiale, desfășurate în săli uriașe, luminate feeric, sau în grădini de vară, desenate artistic, cu arbori ornamentali și fîntîni arteziene, cu lungi alei pietruite, la capătul cărora întrezăream mesele încărcate cu cele mai alese mîncăruri, fructiere în care se răs fățau portocale și banane, ananași și struguri, pepeni roșii și galbeni, răspîndind, toate, o aromă afrodisiacă. La capătul aleii, Marele Bărbat și Savanta îmi făceau semne de bun venit și îmi ieșeau în întîmpinare. Uneori, pe acest drum „de vis”, eram condus chiar de Savantă, care mă lua la braț și mi se arăta deosebit de binevoitoare. Cîteodată ajungeam pînă la acele mese paradisiace și chiar reușeam să mă înfrupt din bunătăți (fără a mîncă pe săturate), dar, de cele mai multe ori, se întîmpla ceva (ca-n vis!) și mă trezeam brusc, cu penibila senzație a unui act (gastronomic!) ratat. Reflex oniric al obsesiei cotidiene de a găsi ceva „de-ale gurii”, visul convergea umiliința zilnică în extaz, iar trezirea nu însemna decît o reconectare la ritualul cotidian al statului la coadă. Acest marasm nocturn era întruchiparea – derizorie – a revoltei mele neputincioase împotriva celor care ne raționalizau atît cuvintele, cît și hrana cea de toate zilele. Visele erau, poate, și un avertisment că are să se întîmple ceva, dar pe atunci nu realizam că sînt un visător cu șansa de a fi confirmat. Deși, *cînd a început Timișoara*, i-am spus unui prieten că Ceaușescu nu prinde Crăciunul. Dar asta era, de-acum, o previziune la îndemîna oricărui observator cît de cît atent la mișcările tectonice din lumea comunistă.

2. Noaptea ascultam „Europa liberă”, „Vocea Americii”, ziua mergeam la redacție, la „Cronica”. Toți, de fapt, ascultam „Europa liberă”, dar prea puțini aveau curajul să comenteze evenimentele. De obicei, dialogul se rezuma la: „Ai auzit?” „Da. Interesant...”. Presupunem că pereții aveau urechi, ne și suspectam unul pe altul, ca-n „Cina cea de taină” și, cum se va dovedi mai tîrziu, nu fără temei.

S-a întîmplat să fiu *cap limpede* la acel ultim număr al „Cronicii” sub comunism. Îndeosebi primele pagini ale revistei erau pline de osanale, sloganuri și „interpretări” grețoase, celelalte se mai puteau citi. Articolul de fond, după ce bătea cîmpii despre „mărețele real-

izări” și „inestimabila contribuție a Tovarășului”, în final se referea la „evenimentele de la Timișoara”, la „acțiunile destabilizatoare”. Mă pregăteam să dau „BT”, bun de tipar, cînd în biroul de la Tipografia „Dosoftei”, unde făceam corectura, a intrat nimeni altul decît secretarul cu propaganda al județului, tovarășul Crihană, însoțit de un trepăduș care, încă de pe vremea cînd lucram împreună la Radio Iași, (ex)clama genialitatea lui Ceaușescu... Erau, amîndoi, nu doar vrînceni (ca origine), ci palizi ca turta de ceară. Au citit „fondul” și propagandistul-șef s-a strîmbat: „Mai trebuie întărit, trebuie condamnate mai apăsător evenimentele de la Timișoara”. Trepădușul, ca un papagal, a zis și el același lucru. Și, amîndoi, au încercat să-mi impună să rescriu articolul de fond, „să-l întăresc”. „Eu sînt cap limpede, le-am spus, am de citit alte pagini, n-am timp să scriu...”. Pledasem convingător, așa încît a fost chemat de acasă autorul „fondului”, care a compus frazele incriminante.

3. Asta se întîmpla joi, 21 decembrie. Vineri la amiază, după ce văzusem la televizor (miraculos deschis, la acea oră) mitingul care i-a fost fatal și fuga lui Ceaușescu, urlam cît mă țineau bojocii, de la fereastra „Cronicii”, spre trecătorii nedumeriți de pe stradă: „Victorie! A fugit Ceaușescu! A fugit dictatorul!”. Mi s-a alăturat un alt oportunist, iar un al treilea (care nu văzuse „arta fugii”), deschizînd, plin de indignare, „ușa noastră cea de toate zilele”, ne-a pus la punct pe amîndoi: „Cine urlă aici, dom’le?! Deranjați oamenii de la treabă!” Mai tîrziu, indignatul s-a dovedit a fi nu doar un informator ordinar ci, mai mult încă, un participant activ, cu pumnul și palma, la anchetele Securității. A se vedea, în acest sens, cartea noastră, *Dublă cetățenie*.

4. Duminică, 24 decembrie, în Ajunul Crăciunului, am scos, împreună cu colegii, *Cronica nouă*, o revistă de 4 pagini, în care, exaltați și naivi, poate și un pic speriați, ne exprimam bucuria orei astrale pe care o trăiam. Ceaușescu fusese prins, dar încă nu fusese judecat (o judecată sumară, după cum s-a văzut). „Lansarea” revistei a avut loc în holul „Cronicii”, care devenise un fel de loc geometric al scriitorilor și artiștilor din Iași. Am rămas bujbe cu toții – eu, cu atît mai mult – cînd și-a făcut apariția, în acel spațiu inflamant, secretarul cu propaganda. El a trecut pe la fiecare dintre noi, ne-a strîns mîna și ne-a felicitat pentru *noua Cronică*. Chiar

așa ne spunea: „Felicitări!” I-am apreciat tupeul, așa fi vrut să-i zic ceva, eventual să-i trag o înjurătură, dar parcă ne-a anesteziat, nu doar pe mine, pe toți. Cu doar trei zile înainte ne obligase să condamnăm „huliganii de la Timișoara”, iar acum... ne felicita! Dar asta n-a fost nimic: după plecarea lui Crihană au venit doi autentici „băieți cu ochi albaștri”, Matei și Cozma (Matei, mi se pare, chiar „răspundea” de „Cronica”). Mai tupeiști, ăștia ne-au îmbrățișat, ne-au pupat... Pînă atunci aveam o barbă roșcată, de mai mare dragul. După acele pupături a început să albească...

5. Am deambulat și eu, cu mulțimea, din Piața Unirii la Casa Pătrată și îndărăt. Am fost acolo cînd pe ferestrele Casei Pătrate se aruncau portretele „Tovarășilor”, precum și tot felul de acte și documente. L-am auzit pe comandantul Garnizoanei, care ne asigura că „Armata e cu noi!”. Apoi ne-am întors, pe bulevardul „Ștefan cel Mare” (care încă nu devenise „și Sfînt”) în Piața Unirii, unde l-am ascultat pe Ion Solcanu, vorbind din balconul hotelului „Traian”. Am scandat lozinci, împreună cu mulțimea. La un moment dat, cînd în Piață era acalmie, și nu prea știam ce să facem, am fost strigat de maestrul-fotograf Ion Agapi, de la fereastra apartamentului său (situat deasupra Galeriilor de artă „Cupola”): „Vorbește Ion Iliescu la televizor! Vorbește Iliescu!”. A fost rugat să scoată televizorul la geam, ceea ce a și făcut, dar nu se auzea bine, așa că, împreună cu o droaie de necunoscuți, i-am umplut casa maestrului. El a scos o canistră cu vin, ciocneam, urlam: „Victorie!”, ne îmbrățișam, într-o euforie nemaiîntîlnită.

6. Atunci și în zilele următoare, în Iași nu s-a mai întîmplat nimic. Decît poate faptul că „vidul de putere” a fost umplut de inși care, aflîndu-se la o bere, la restaurantul „Moldova”, au traversat strada, au ocupat biroul Ghițulicăi și au rămas acolo pînă cînd au căpătat certificat de „luptător în revoluție”. Alții, mai bine orientați, au luat primul tren spre București, că acolo era bătaia peștelui.

7. Și chiar bătaia, la propriu. Primul discurs public, în Piața Victoriei (ce nu devenise încă Piața Revoluției), al lui Iliescu, a început cu: „Stimați tovarăși!”, la care mulțimea a replicat: „Nu sîntem tovarăși! Nu sîntem tovarăși!”. S-a mai întîmplat că – reflex condiționat? – Iliescu a început să dea din mîna, precum proaspăt Împușcatul. Mulțimea l-a pus la punct: „Nu mai da din mîna! Nu mai da din mîna!”. Cred că acesta a fost primul șoc al inadecvării. „Ultimul, cu voia dumneavoastră, înscris pe listă” și-a dat seama că va avea o opoziție puternică pînă a pune mîna, solid, pe hăturile puterii – și astfel a început – mai ales prin Televiziunea Română... Liberă – campania de dezinformare, de manipulare, de intoxicare. Mai ales că emiteau pretenții la putere și cei ce n-au mîncat salam cu soia, de-alde Cîmpeanu și Rațiu. (Ce decădere, să-l vezi, după 20 de

ani, pe Radu Cîmpeanu, făcînd lobby pentru urmașul lui Iliescu!). Peste toate, urmau să vină moșierii, patronii de fabrici și uzine, altfel zis, exploataatorii, să ne deposeze de averi. Regele Mihai, aterizat cam incognito la Otopeni, era alergat prin tot Bucureștiul și urcat cu forța în avionul din care tocmai coborîse. „Cine dă în mine, dă în fabrici și uzine!”, „Nu ne vindem țara!” au devenit sloganurile originalei democrații iliesciene. Prima mineriadă, din ianuarie-februarie '90, a fost ca o încălzire, pentru cele ce vor urma. Efectul de manipulare era atît de eficient, încît în mai '90, de Duminica Orbului, românii l-au votat ca orbii pe „ultimul pe listă”. „România profundă” nu doar că „a încremenit în proiect”, dar s-a și dezlănțuit – împotriva cui? Împotriva celor care, avînd șansa de a nu muri la revoluție, păzeau cu sfințenie *Kilometrul Zero, Zonă liberă de comunism*. „Moarte intelectualilor!” – noul slogan de la mijloc de iunie '90 – a fost pus în practică nu doar de mineri și securiști, ci și de clasa (ne)muncitoare, de țafele de cartier, care loveau cu sacosele (acum pline de salam fără soia) pe oricine purta barbă și plete. Au fost devastate sediile unor partide, ale unor ziare și reviste de opoziție, ba chiar și locuințele unor opozanți. Cîțiva dintre aceștia (Paler, Liiceanu, Blandiana), ca să nu fie linșați, s-au refugiat, pentru cîtva timp, în străinătate. Mulțumirile tovarășești, zîmbetul larg al lui Iliescu către cei care au asigurat succesul operațiunii aveau să spulbere pînă și ultimul dram de simpatie cu care eram priviți de peste frontarii.

8. Țara, dacă n-a fost vîndută – căci n-o mai cumpăra nimeni! – a fost arendată. Bulversată. Devastată. Scăpați din friele dictaturii, oamenii și-au revărsat mînia nu atît împotriva făuritorilor comunismului, cît împotriva făuririlor acestuia. Pentru că „industria s-a dovedit a fi un morman de fiare vechi” (Petre Roman dixit), iar agricultura – o cenușăreasă, au fost părăduite și acaparate de inși bine orientați care, în timp, au devenit „baroni locali” și „moguli”. Averele statului, „ca bun al întregului popor” (slogan comunist), a ajuns, prin privatizare, în posesia cîtorva sute de favoriți ai soartei, iar „poporul” a rămas cu ceea ce avea și înainte: cu nimic. O profeție a lui Brucan, după care tranziția (de la socialism la capitalism) va dura 20 de ani, a stîrnit mînia și ironia națională. Între timp, ne-am convins că „profetul din Dămăroaia” a fost prea optimist.

9. „Noi am compromis socialismul, și o să compromitem și capitalismul”. A zis-o Mircea Dinescu, pe cînd nu se livrase cu totul televiziunilor mogulești. Cazul lui este simptomatic pentru o întregă categorie: a celor care fac acrobație politică și jurnalieră fără nici o apăsare morală, și calcă peste cadavre cu un vesel cinism. A trece de la Constantinescu și Bănescu – în tabăra lui Geoană (ieșit, acesta, din mantaua lui Iliescu), a

susține, de la aceleași microfoane, aceleași „valori” ca și cei pe care tocmai i-ai devoalat ca informatori („Felix” Voiculescu, Sorin Roșca Stănescu, Bogdan Chireac), mi se pare un impardonabil compromis pentru cel care, cu 20 de ani în urmă, scrisese *Moartea citește ziarul*, citea el însuși versuri incendiare la „Europa liberă” sau la „Vocea Americii”, avea domiciliu obligatoriu și era monitorizat pas cu pas de Securitate.

10. Ceea ce s-a câștigat cu adevărat, în aceste două decenii, au fost: o autentică libertate de exprimare și de mișcare; o viață politică diversă (și perversă); un loc sub soarele Europei Unite și chiar sub umbrela NATO, garanție a faptului că nu vom mai putea fi călcați în picioare de tot felul de popoare migratoare. Aceste valori, mai degrabă simbolice, sînt bune mai ales pentru elite. Clasa muncitoare, de la orașe și sate, le privește cu scepticism moromețian, dacă n-are ce pune în strachină: „Ne dă ceva Uniunea asta europeană?”. După aproape o jumătate de veac de trai „la colectiv”, oamenii încă mai așteaptă „să ni se dea”, „să ni se bage” („sula-n coaste”, vorba emanatului nr. 1, care s-a plasat, zîmbareț, „ultimul pe listă”).

11. Încerc să recitesc textele scrise de mine de-a lungul acestor două decenii. Pe unele nu le pot duce pînă la capăt, atît de exaltate și de naive sînt. Primul, mai ales, publicat în preajma anului nou 1990, pare însemnarea febrilă (și parabolică) a unui adolescent, surprins de splendoarea și, deopotrivă, de teroarea evenimentelor. „An Nou! Te așteptam să vii. Erai în ființa noastră, erai în plămada țării și nu puteai a te naște. (...) Au săpat catacombe, au zidit fortărețe, au crescut și au slobozit fiare care să adulmece sîngele nașterii, să tragă cu urechea, cu ochiul, să tragă, ca nu cumva tu, An Nou, să te întrupezi. Purtători ai Ordinului Răului, ei au străbătut țara și lumea – 45 de ani! – cu masca Binelui pe față.(...) An Nou! Tu ești întruparea celor care nu mai suportau umilînța, minciuna, gratiile. Oh, doamne, cîți au căzut pentru ca tu să exiști! Fie numele lor veșnic încrustat în memoria noastră, în istoria noastră, în fapta noastră viitoare”.

12. Și mai avea acel An Nou o întrupare. Într-una din zilele revoluției, poetul Ioanid Romanescu – prieten al nostru și al revistei „Cronica” – a venit la redacție într-o stare de exaltare cum nu-l mai văzusem. „Ce s-a întîmplat, Bătrîne?!”, l-am întrebat noi. „Ce să se întîmple? S-a născut fiul lui Ioanid Romanescu!”, a scandat el, cu vocea celui ce anunță un eveniment epocal. L-am felicitat, l-am îmbrățișat pe tată, care vorbea despre el ca despre altul, „cu o străină gură”. „Și ce nume i-ați pus, Ioanide?”. „Îl cheamă Liberto. E copilul libertății”.

13. Cînd scriam cele de mai sus, eram încă sub teroarea celor 60.000 de morți la revoluție, cifră fabu-

loasă, care nu putea să nu te încrînceneze, cifră care a justificat (între altele) rapida judecare și execuție a Ceaușeștilor, în jubilația (aproape a) întregului popor. Încă vreo două-trei săptămîni am fost și eu – ca atîția alții – victima manipulărilor produse de mass-media (îndeosebi de Televiziunea Română Liberă), apoi am început să mă luminez, să nu mai cred că tot ce zboară pe calea undelor este viu și adevărat. S-a dovedit, în scurtă vreme, că la revoluție au murit doar o mie de oameni, dar și unul dacă murea, Ceaușeștii și-ar fi meritat condamnarea. Nu la moarte, ci la viață, întrucît cei doi erau complet ruși de realitate, de realitatea țării. Dacă nu cumva și asta e tot o manipulare, venită din spre acei ce n-au obosit nici pînă acum să spună că Ceaușescu însuși a fost manipulat de cei din preajma-i, care i-au inoculat ideea genialității, l-au făcut din om, supraom... Dar, scriam zece ani mai tîrziu, după ce am văzut un film documentar, cu procesul și cu execuția, realizat de Edward Behr: „Toată tîrguiala de la (simulacrul de) proces îi arată pe cei doi – mai ales pe Elena – nedemni de... demnitățile pe care le-au avut, inconștienți de răul pe care l-au produs, incapabili să-și asume vreo responsabilitate, jalnici. În loc să stîrnească mînia sau, pentru unii, mîndria că „ia te uită ce oameni am avut în fruntea țării”, ei au stîrnit mila, „o milă sălbatică”. Neemiînd toată viața nici o vorbă memorabilă, n-au putut s-o emită nici atunci, în ultima lor clipă. Fără puterea care i-a făcut atît de temuți, fără aclamațiile și ovațiile cu care au fost învățați, fără Securitatea ocrotitoare, fără cîinele-lup, cei doi nu arătau decît cum și erau în realitate: doi bătrîni decrepiți, dezorientați și frustrați, lipsiți de orice mîndrie. (...) Scoși din scena politică, readuși la condiția lor semidoctă, ar fi făcut figura unor bieți pensionari, poate mai arțăgoși ca alții, care s-ar fi tocmnit pe la tarabe, iar seara, pe o băncuță din fața blocului, ar fi povestit cui ar fi vrut să-i asculte (și-ar fi fost destui) cum au făcut ei și-au desfăcut ițele țării și ale lumii timp de un sfert de veac”.

14. Privesc pe fereastra dinspre Sărărie. Aici, unde Sărăria face colț cu B-dul Independenței, se adunau o samă de coloane de oameni ai muncii, se făcea prezența, se numărau steagurile și portretele, se urlau prin megafoane ultimele indicații și toate lozincile, înaintea „marii demonstrații” de la 23 august sau a întîmpinării celor două capete țuguiate, venite în „vizită de lucru”. Copilași tricolori fremătau de nerăbdare să-și facă numărul, să-nvîrtă cercul, să sară coarda, s-agite stegulețe sau buchete de flori spre „tovarăși”... Mulți dintre ei fremătau să-și facă nevoile, dar nu era nici timp, nici loc pentru o treabă ca asta. Unii leșinau și erau scoși pe brațe, ceea ce însemna că nu erau destul de căliți spre a porni „spre comunism în zbor”, prin soarele (sau prin gerul) ucigaător.

15. În '88-'89, pe măsură ce paranoia ceaușistă

creștea, densitatea de portrete cu „Tovarășu” și „Tovarășa” era așa de mare, că nu se mai vedea om de persoană... Ce umilință, să-i cari în spate pe cei doi anticriști! Poate de aceea furia populară s-a revărsat, în acel decembrie izbăvitor, mai întâi împotriva portretelor, care au fost jupuite, strivite, arse. Toată lumea (sau aproape) se prefăcea că-i iubește, că-i prețuiește, pe el, pe ea, comunismul. În fapt, adularea era o formă perversă de manifestare a urii, un simptom al neputinței și al fricii de a-și exprima revolta.

16. ...Îi vedeam iarăși pe „demonștranti”, peste trei-patru ore, întorcându-se spre case, de la marea farsă. Obosiți, nădușiți, tăcuți, cu portretele atârând cu capul în jos, cum se aduc găinile de la piață. Unii se risipeau spre colinele și iazurile din preajmă, la iarbă verde, cu ceva mici (cine apuca) și bere. Cei mai mulți se repezeau să devoreze bunătățile din frigider căci, „în cinstea mării sărbători”, sau a „măreței vizite”, *se băgaseră* și ceva scofeturi, nu doar „adidași”, tacâmuri și hamsii... După cele două zile libere, își vor relua cu toții locurile, împărțindu-se, cu aceeași tristețe veselă, între slujba la împărăție și coada la carne, știind prea bine că unde se termină coada, se termină și vaca...

17. „Ne-am recucerit calendarul. Ne-am recucerit luna ianuarie!”, clamam într-un text publicat în ianuarie '90. Dacă pînă spre mijlocul anilor '60 istoria ne-a fost confiscată de ruși, după aceea ea a intrat în patrimoniul lui Ceaușescu. Nu deodată, însă. În primii ani *Odiosul* și-a arătat fața umană: a demascat, a reabilitat, a îngăduit repunerea (parțială) în drepturi a unor valori și evenimente naționale. Apoi, pe măsură ce visul de preamărire creștea, a realizat că toate aceste valori îi fac... concurență. Ca o primă măsură, a confiscat luna ianuarie: pentru el și pentru *Savantă*. Dacă despre Eminescu se mai scria totuși, despre Unirea Principatelor aproape că nu mai era loc, aniversarea acesteia întâmplându-se în preajma zilei de naștere a „genialului”. Redactori-șefi zeloși făceau chiar mai mult decît li se cerea („făceau totul”), umplînd ziarurile și revistele cu ditirambi și omagii. De la confiscarea lunii ianuarie s-a trecut, treptat, la confiscarea întregului an și a întregii vieți politice, sociale, științifice, culturale. Festivitățile se țineau lanț. „Era un revelion perpetuu” – cum zicea, într-un spectacol, grupul „Divertis”.

18. Recent, în „Ziarul de Iași”, Radu Părpăuță a scris un amplu text „de autor” despre „Revoluția română la Iași”, aducînd în prim plan pe Ion Iliescu, un personaj dominant, în ultimele decenii, și două personaje uitate sau neglijate: Ilie Dodea și Alexandru Tacu. S-ar părea că aceștia trei conclucrau la un „front de salvare națională” cu mult înainte ca salvarea să se producă. Există oarecare indicii și mărturii în acest sens. Iliescu, ca și Dodea, erau recunoscuți pentru relativa lor „mișcare în front”, pentru răspărul, îndeosebi, față de cultul person-

alității ceaușiste. De aceea au și fost coborîți din funcții, marginalizați, „primul” ajungînd director la Editura Tehnică, celălalt – la Centrul de Librării. Cînd Ceaușescu lansase ideea unei noi „revoluții agrare”, imediat s-a lansat și un banc: „Eh, ziceau țărani, chiar de-o revoluție n-om fi noi în stare, dar de-o răscoală...”. Cred că și „complotiștii” nu visau o revoluție radicală, ci doar o răscoală împotriva *Șefului*... Din păcate, Ilie Dodea a murit, în condiții suspecte și neelucidate. În anii precedenți susținuse, la „Cronica”, o rubrică de maxime și cugetări, adunate sub genericul „Comprimate”, care au tot fost... comprimate, pînă la a fi suprimate. Cam tot pe atunci a fost interzisă rubrica „Bridge”, întrucît (așa ni s-a spus) bridgiștii, în limbajul lor sofisticat, ar fi putut transmite mesaje în străinătate... Mergînd într-o dimineață la Centrul de librării, să-mi procur niște cărți în suferință de tiraj, mult m-am mirat să descopăr în zonă, la acea oră matinală, un securist pe care îl cunoșteam. Și el a fost neplăcut surprins de prezența mea. Este limpede că lui Dodea îi erau urmărite toate mișcărilor.

19. Cu atît mai mult era urmărit poetul Alexandru Tacu, care făcuse închisoare politică și își depusese actele de emigrare în SUA. Unde n-a mai ajuns, întrucît fiul său Mălin (pe care-l premiasem de mai multe ori la Concursul de poezie „Autori – copii”) a murit intoxicat (otrăvit?) la o agapă cu liceeni. Nici moartea acestui june poet n-a fost elucidată, deși familia încearcă, de aproape un sfert de veac, să afle adevărul.

20. Cît despre revoluție, în întregul ei... În 1991 recenzam cartea lui Jean Starobinski, *Emblemele raștării*, care face o radiografie completă a revoluției franceze de la 1789. Zice Starobinski: „Anii fierbinți ai Revoluției îi obligă la o inactivitate aproape completă pe artiștii tributari comenzii aristocrației și claselor bogate”. Mutînd ce-i de mutat, vom descoperi criza prin care au trecut (unii mai trec) artiștii care au lucrat la comandă, „făurind” opere plastice, muzicale, literare, adulatoare sau doar confortabil înscrise într-un scenariu al toleranței reciproc avantajoase. Dar vom descoperi totodată autori și opere care, parcă, anunță ceea ce trebuia să se întîmple. O furie (auto)flagelantă, adînc pedepsitoare, post-revoluționară, îndeamnă la a face *tabula rasa* tot ceea ce gîndirea românească a produs în ultima jumătate de veac. Nu. Nu e bine ce facem. Ne-o spune chiar Starobinski, cînd scrie: „Revoluția purcede ea însăși dintr-o gîndire și dintr-un climat moral care-i premerg; ea este ivirea lor la suprafață, în aer liber”. Oare n-am putea și noi spune, înlocuind 1789 cu 1989, că revoluția română a fost „o pagină scrisă de mîna lui Dumnezeu sau de aceea a poporului...”?